

مسجد شرف‌الدین

ترجمه قاسم رضازاده طامه

مدرن و سنتی را یکجا داراست و آمیزه‌ای از تکنولوژی مدرن و شیوه‌های بومی می‌باشد. ویژگی‌های فضای داخلی با وجود مدرن‌بودن مسجد، کاملاً حال و هوای سنتی آن را حفظ کرده است و انتخاب مواد و مصالح مورد نیاز، از انواع قدیمی و جدید، با ظرافت و ذوقی خاصی انجام گرفته است.

طرح این مسجد به گونه‌ای بود که معمار را قادر می‌ساخت تا معماری سنتی را با نوع مدرن آن در هم آمیزد. جامعه‌ای که این مسجد را دایر کرده است، به جهت تهور و حمایت از بناهای پیشتاز مورد تمجید قرار می‌گیرد.

یکی از مسایل مهمی که معماران در جهان امروز با آن روبه‌رو هستند، این است که چگونه طرح‌های شناخته‌شده و معمول معماری نوین را با فرم‌های سنتی اسلامی، وفق دهند. این مسئله عمدتاً در طراحی مسجد مطرح می‌شود. مسجد شرف‌الدین در مرکز ویسوکو واقع است. شهری در بوگسلاوی سابق که در شمال

ویسوکو، بوگسلاوی سابق، تکمیل شده به سال ۱۹۸۰. کارفرما: جامعه مسلمانان ویسوکو. مهندس معمار و طراح: پروفیسور زلانکو یوگلین، مهندس اجراکننده طراح: د. مالکین. پیمان‌کار: زویتزا سازنده صنایع دستی و تزیینات: عصمت امام اویچ. اظهارنظر رئیس هیئت داوران: اثری متهرانه، خلایق با کار درخشان معماری، واقع شده در مرکز ویسوکو، بوگسلاوی سابق.

این مسجد جایگزین مسجد قدیمی شد و در بنای تازه آن، محلی نیز به عنوان کتابخانه ساخته شد. با در نظر گرفتن شیوه‌های سنتی معماری و نیازهایی که مسجدی در بوسنی باید رفع کند، طرح مسجد به معماری‌های قرن بیستم متمایل شده است و میراث معماری این خطه را تغییر داده است.

این بنای منحصر به فرد در زمانی ساخته شد که مشکل اساسی همه معماران، موجه‌نشان دادن و جذاب‌ساختن آثار و بناهای مدرن، در عرصه معماری بود. این مسجد مجموعه‌ای از ویژگی‌های معماری

پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال چهارم علوم انسانی

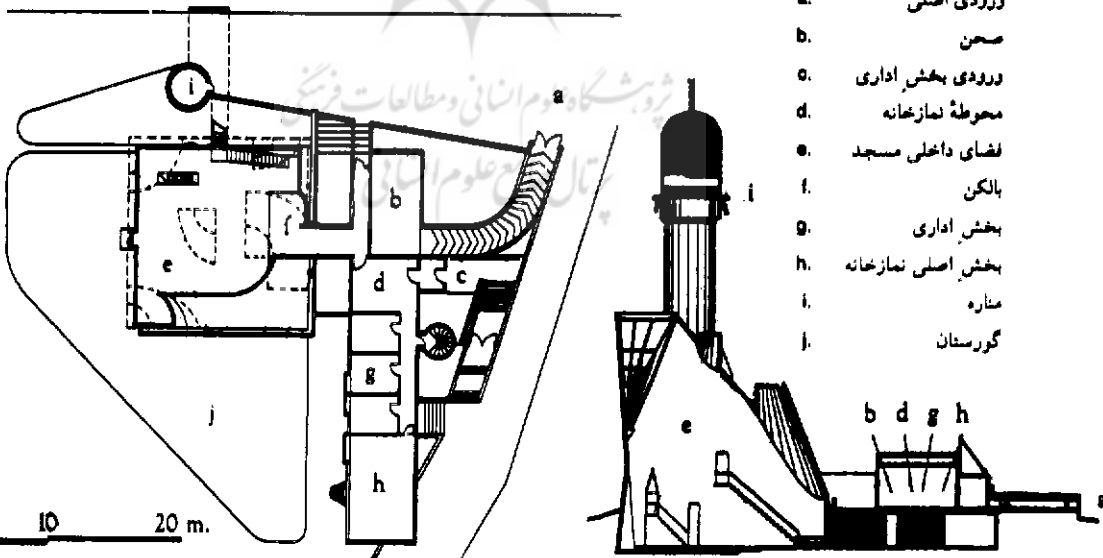
حرفی گسترده، بیش‌تر معماری سنتی ویسوکو را از بین برد. این معماری عمدتاً مربوط به خانه‌هایی چوبی به سبک خانه‌های شهرهای عثمانی در بالکان بود. به‌جای این بناها، ساختمان‌های تازه‌ای ساخته شدند که بیش‌تر دو طبقه آجری با سقف‌های شیب‌دار و سفال‌هایی قرمز رنگ بودند و از تأثیر شیوه‌های شهرسازی مدرن و تمایل به معماری مدرن خیر می‌دادند.

هم‌زمان با ظهور این تغییرات در بناها، نسبت فضاهای ساخته‌شده شهری به فضاهای باز، هم‌چون خیابان‌ها و حیاط‌ها، به همان اندازه سابق باقی ماند و از این‌رو نسبت بافت مسکونی به فضای اختصاص داده‌شده به مسجد نیز تقریباً تغییری نکرد.

ملاحظات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی، در طراحی این مسجد، به‌خوبی از سوی معمار آن در نظر گرفته شده است. پیش‌بینی شده بود که مسجد جدید نه تنها بزرگ‌ترین مسجد ویسوکو خواهد شد، بلکه ابعادش از مسجد قدیمی که از بین رفته بود نیز بزرگ‌تر خواهد شد. برای ایجاد هم‌آهنگی بین اندازه مسجد و

شرقی حوزه نفوذ سابق ترکیه در بوسنی واقع شده است (و اکنون بوسنی و هرزگوین نام دارد). طرح مسجد نشان‌گر کوشش همه‌جانبه در ترجمه فرم‌های سنتی مسجد به زبان معماری معاصر است. با در نظر گرفتن نیازهایی که مسجدی در بوسنی باید رفع کند، طرح مسجد به معماری‌های قرن بیستم متمایل شده است.

این مسجد جایگزین مسجدی قدیمی با همین نام که اخیراً تخریب شده، گشت. مسجد شرف‌الدین، به یک نمونه بی‌نظیر در تاریخ معماری ویسوکو تبدیل شده است. تاریخ شهر به پیش از قرون وسطی بازمی‌گردد؛ زمانی که شهر به‌عنوان مرکز تجارت شهرهای مجاور، رونق داشت. در دوره‌هایی که بوسنی استقلال خود را به دست می‌آورد ویسوکو اغلب به‌عنوان پایتخت برگزیده می‌شد. ویسوکو، امروزه به‌عنوان مرکز تولیدات چرمی شناخته شده است. این شهر بین سال‌های ۱۴۶۳ تا ۱۸۷۸، تحت سیطره عثمانی بود و امروزه اکثر ۳۰/۰۰۰ نفر جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند. ویژگی‌های معماری منطقه‌ای، در ۱۹۱۱، وقوع

مسجد شرف‌الدین در ویسوکو با مناره‌ای که به خانه‌های اطراف با آجرهای قرمز آن شرف است. ساختار مسجد از بیرون به گونه‌ای است که بر حفظ نداشت محیط داخلی مسجد تأکید می‌کند. طرحی که برای گورستان مسجد اراپه شده است، بهترین طرحی است که تا به حال دیده شده است.

نرخ رشد جامعه مسلمانان شهر، محوطه وسیع تر برای نمازگزاران اختصاص یافت و همزمان با افزایش نقش مذهب در یوگسلاوی و مخصوصاً در جامعه مسلمانان بوسنی و هرزگوین، فضای بیش تری در طراحی، به مساجد اختصاص داده شد تا علاوه بر فعالیت های دینی و معنوی، فعالیت های فرهنگی و سیاسی نیز در همین فضا به انجام برسد.

دو عامل دیگر که باید در طراحی رعایت شوند، ساختن حیاط و توجه به وضعیت اقلیمی محل است. گرچه در طراحی مسجد شرف الدین، قصد بر آن بود تا گورستان قدیمی مسجد هم چنان به عنوان بخشی از مسجد جدید، حفظ شود. اما از سوی دیگر وضعیت اقلیمی ایجاب می کرد تا فضای سقف داخلی و خارجی بزرگ تری ساخته شود. از این رو معمار مسجد تصمیم گرفت تا با کاستن از فضای اختصاص یافته برای سایر بخش ها، فضای داخلی بزرگ تری پدید آورد.

طرح مسجد پنج محوطه مشخص با وظایف خاص دارد. ورودی و حیاط، ساختمان اصلی مسجد، ساختمان جنبی، گورستان و مناره ها.

راه ورودی به صورت مسیری منحنی است که به سمت فضای نسبتاً باز خارج حیاط با محلی برای وضو کشیده می شود. بعد از آن فضای بزرگ مرکزی مسجد قرار دارد که برای تأمین حداکثر فضای ممکن برای عبادت طراحی شده است و همزمان می تواند برای سایر فعالیت های مذهبی هم چون سخنرانی های مذهبی و امثال آن نیز مورد استفاده قرار گیرد. وضعیت پله ها و صحن، باعث شرکت فعال تر حضار در مراسم می شود. جداسازی محوطه داخلی و خارجی نماز به وسیله دیواره شیشه ای، باعث شده تا امکان شرکت مستقیم در مراسم نماز برای همگان، به حداکثر ممکن برسد.

مجاور فضای خارجی محوطه نماز، ساختمان جنبی قرار دارد که شکل هندسی آن با ابعاد و شکل مسجد هم آمیگی مطلوبی دارد. ساختمان جنبی شامل

تالاری کوچک و فضای اداری مجزا از فضای نمازخانه است. در ورودی مجزایی به خیابان دارد و به این وسیله می تواند به گونه ای مستقل از مجموعه مسجد فعال باشد. دو مناره که بر فراز یکی از آن ها بلندگویی قرار دارد و نمازگزاران را برای انجام فریضه فرا می خواند بیش تر، از جنبه های نمادین مطرح اند تا جنبه های کاربردی.

در مساجد سنتی بوسنی، گورستان هم چون حایلی بین مسجد و ساختمان های اطراف قرار گرفته است و مسجد را در احاطه خود دارد اما در مسجد شرف الدین، گورستان در حیاط پشتی مجموعه واقع شده و مسجد نیز پنجره ای رو به گورستان ندارد.

طرح بندی مسجد بر اساس طرح های مساجد سنتی بوسنی انجام شده است. حیاطی که به فضای مربع شکل نمازخانه منتهی می شود با وسعت و سادگی اش مسجد را شبیه مساجد سنتی بوسنی کرده است با وجود این، باید پذیرفت که ساختار کلی آن از سایر مساجد به مراتب زیباتر است و شاید این به دلیل استفاده از سطوح بزرگ شیشه ای در مسجد باشد. علاوه بر آن سقف روزنه دار مسجد که در واقع پنج پنجره سقفی دارد، بازی ستون های نوری را روی نقاط خاصی از فضای داخلی به نمایش می گذارد. این پنج پنجره سقفی، سمبلی از پنج اصل دین هستند. علاوه بر این، سمبل گرایی در شکل سردر جنوب غربی مسجد که به سمت مکه قرار گرفته است نیز به وضوح به چشم می خورد.

هم داخل مسجد و هم خارج آن، با رنگ سفید نقاشی شده است به گونه ای که از خارج به نظر می رسد که مسجد توده ای سنگ یکپارچه است که این شبیه نمونه هایی از شیوه معماری بعضی کلیساهای مدیترانه ای است.

طراحی وضوخانه ها، محراب، منبر و اجزای تزئینی، در عین سادگی با موفقیت انجام گرفته است. خطاطی های تزئینی داخل مسجد، ساده و قابل خواندن

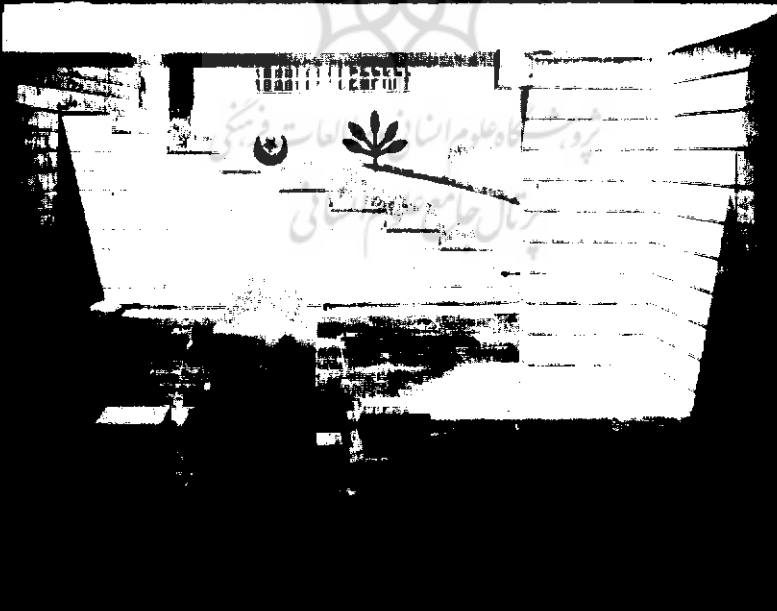
ستون‌های نور تابنده از پنجره‌های سفید، دایره‌های بزرگی روی
کارهای خطاطی مسجد را روشن می‌کنند. - محراب و منبر که از
چوب کاج ساخته شده‌اند، در مقابل دیوارهای سفید و ساده
محوطه نماز قرار گرفته‌اند.

در این بخش، کُرم سجده
سقف محوطه نماز در دو
سطح نشان داده شده است -
حیاط و محوطه نماز آن و
سطح خیابان جنبی‌اش. طرح
سطح خیابان دیده می‌شود که
مسیری پایین‌رو به سمت حیاط
و ورودی مسجذای ساختمان
جنبی را نشان می‌دهد.

درون و بیرون محوطه نماز با
دیواره‌های شیشه‌ای بزرگ از
هم جدا شده‌اند.

است و یادآور خطوط کوفی است.

تنها سه رنگ در این مسجد به کار رفته است. بژ برای کف‌ها، سفید برای دیوارها و سقف‌ها و مناره‌ها و سبز برای میله‌های فلزی قاب‌ها و لوله‌های آهنی.

ساختار و مواد به کار رفته در بنا، در تمام ساختمان از بتون مسلح استفاده شده است و سقف بر روی ردیفی از ستون‌ها و تیرها قرار دارد. سقف مسجد بر روی دو دیوار بتونی قرار دارد، مواد به کار رفته در ساختمان مسجد، محدود و مشخص‌اند: بتون، آهک و ماسه برای سقف گنبدی و دیوارها؛ ملاط سفید برای دیوارهای داخلی، چوب کاج و ساروج سفید برای سطوح داخلی محراب و منبر؛ آجرهای تراورتن برای راه‌ها و حیاط و لوله‌های فلزی برای مناره‌های بلند. کف‌پوش‌های بندبند، نیز کف‌ها را می‌پوشانند.

نتیجه: مفهوم طرح مسجد بر پایه اصول زیبایی‌شناختی استوار است. عامل وحدت در انتخاب رنگ سفید منعکس شده است و هم‌چنین سادگی اشکال که بیش‌تر شامل مربع‌ها، راست‌گوشه‌ها و استوانه‌ها است نیز به نوعی به وحدت اشاره می‌کند. ساختار هرمی مسجد با مناره‌ای بزرگ و سقفی گنبدی شکل آغاز می‌شود و به ساختمان جنبی می‌رسد. رابطه آشکاری بین جهات گوناگون طراحی مسجد وجود دارد: طرح‌های هندسی ساده آن در مقابل اشکال پیچیده، هم‌آهنگی بین سطوح افقی و قائم، بی‌پیرایگی فضای داخلی و بهره‌مندی از جلوه‌های خاص بصری و همین‌طور استفاده از فضا و بین سایه و ستون‌های نوری نابیده از سقف، بین اجزای سازنده مسجد ارتباط و هم‌آهنگی قابل توجهی را پدید آورده است. از دیگر ویژگی‌های مسجد، رنگ سفید آن در ارتباط با رنگ قرمز آجرهای سقف‌های منازل اطراف آن است که باعث می‌شود مسجد جلوه خاصی پیدا کند. این مسئله باعث تشخیص سریع و آسان مسجد در میان سایر بناها می‌شود. همواره ۱۰ تا ۱۵ نمازگزار در هر نوبت نماز در

مسجد حاضر می‌شوند و در روز جمعه تعداد نمازگزاران به ۳۰۰ تا ۴۰۰ نفر (و حتی بیش‌تر در مواقع سخنرانی‌های مذهبی) می‌رسد. این مسئله نشان می‌دهد که این مسجد را باید مسجد جمعه یا مسجدی همدهای در ویسوکو بدانیم.

تمام تکنولوژی و مصالح به کار رفته در مسجد، بومی و منطقه‌ای است و ۹۴٪ کل هزینه ساخت مسجد نیز از همیاری داوطلبانه مسلمانان جامعه اسلامی بوسنی تأمین شده است.

سادگی فضای داخلی مسجد، ویژگی‌های تزیینی‌اش و اجزای ساختاری و نمادین مسجد هم‌چون محراب، منبر، مناره، وضوخانه و وجود سنگ‌قبرها و سرانجام الگوهای فرهنگی مذهبی موجود در فضای مسجد باعث شده است تا مجموعه‌ای مذهبی که به نوعی پیوستگی فرهنگی و تاریخی با سُن عثمانی دارد، به‌هنوان بنایی مدرن (نوگرا) نیز مطرح شود.